

Magyar nyelvű oktatás Szlovákiában az 1944 - 1949-es évek politikai-társadalmi változásainak tükrében

Soňa Gabzdilová - Olejníková, Spoločenskovedný ústav SAV, gabzdil@saske.sk
Aranka Sáros, Spoločenskovedný ústav SAV, saposova@saske.sk

GABZDILOVÁ -Olejníková, Soňa - SÁPOS, Aranka. Teaching of the Hungarian language in Slovakia in 1944 - 1949 in the mirror of political and social change. Individual and Society, 2007, Vol. 10, No. 2.

In the last years of World War II, members of the government headed by E. Beneš do everything possible to restore the Czechoslovak Republic and at the same time get rid of the two largest minorities - Germans and Hungarians. These plans for the Hungarian minority is generally not fulfilled. Full displacement and deportation of Hungarians has taken place, but on the basis of internal decrees, laws and regulations were inhabited by Hungarians forced out of public life throughout the territory of Czechoslovakia and the loss of citizenship and remained "homeless".

Hungarian language. political changes. social changes. Czechoslovak Republic.

Táto štúdia vyšla ako súčasť riešenia projektu APVV-51-047505

A második világháború végén majd közvetlenül az azt követő években, Eduard Beneš elnöknek és a Londonba emigrált csehszlovák kormánynak feltett szándéka volt, hogy a nemzetközi politika porondján, elsősorban a szövetséges nagyhatalmaktól beleegyezést szerezzen a Csehszlovák Köztársaság, a csehek és a szlovákok (ill. a kárpátaljai ukránok) közös államának a megújításához. A londoni csehszlovák politikai emigráció és a moszkvai kommunista ellenállási mozgalom vezetői közös stratégiát dolgoztak ki, melynek alapján kilakoltatással szabadultak volna meg a magyar (illetőleg német) kisebbségtől. Ūrügként azt hangoztatták, hogy a magyarok többsége súlyos államellenes tevékenységgel vádolható.¹

Szlovákiában 1939-1945 között közel 58 ezer magyar nemzetiségű állampolgár élt.² Magyar nyelvű oktatást folyt nyolc állami és 28 egyéb igazgatású népiskolában, polgári iskolában (1 állami, 2 magánintézmény), valamint közép- és szakközépiskolában. Középkolai végzettséget a Pozsonyi Magyar Állami Gimnáziumban szerezhettek. Mivel a koedukációt az 1940/41-es iskolai évben nem engedélyezték, így a Pozsonyi Szlovák Állami Leánygimnáziumban magyar tanítási nyelvű osztályt is nyitottak. A szakközépkolai oktatás keretén belül magyar nyelvű tanítás 1 kereskedelmi akadémián, 4 inas-, valamint egy gazdasszonyképzőben folyt.³ A tananyag valamennyi tanintézményben, így a magyar tanyelvűekben is összhangban állt Hlinka Szlovák Néppártjának (HSLS) az elveivel. 1940 után a tanmenet részévé váltak a nemzetiszocialista eszmék is.

A magyar oktatási intézmények működését befolyásolta a reciprocitás elve, ami azt jelentette, hogy a Csehszlovákiában levő magyar iskolák ugyanolyan hatáskörrel rendelkeztek mint a magyarországi szlovák iskolák.

A Szlovák Köztársaság államrendszere ellen egyre erőteljesebben léptek fel a fasisztaellenes erők. Az 1943-as év végén a szlovák antifasiszták elsődleges célja az egységes ellenállás platformjának létrehozása, és az újonnan alakult Csehszlovák Állam berendezkedésének s egyben a csehek és szlovákok helyzetének, kapcsolatának a meghatározása volt a közös állam keretében. Az ellenállási mozgalom központi szerveinek létrehozásakor az 1943-as év vége jelentett mérföldkövet, amikor is a két meghatározó politikai irányzat, a kommunista párt és a polgári tömörülésvezetői megegyeztek és decemberben aláírták a Karácsonyi Egyezményt. Az Egyezmény értelmében a szlovák antifasiszta csoportok és irányzatok egységes ellenállási politikai vezetést hoztak létre, a Szlovák Nemzeti Tanácsot (SZNT). A Karácsonyi Egyezmény hét pontban foglalta össze a Szlovák Nemzeti Tanács programját. A dokumentum nem tartalmazott semmilyen álláspontot a SZNT kisebbségpolitikájáról, ugyanakkor a második rész 4. pontja, ha helyi jeleggel is, de érintette a kisebbségek helyzetét, mely alapján „az eljövendő Cseh-Szlovák Köztársaság belső felépítése demokratikus lesz, ebből fakadóan gyökerestől kiirtandók mindenfajta fasiszta, raszista, totalitárius tendenciák, és azok is, melyek szemben állnak a fenti elvekkel. Ennek szellemében, a belső politikai rendszer szilárdan, ám demokratikusan lesz irányítva. Szükséges a múlt hibáinak és tévedéseinek az elkerülése”.⁴

A SZNT fokozatosan ismerte meg a csehszlovák emigráció mindkét irányzatának a tervét, mely a magyar lakosság Csehszlovákiából történő kitelepítéséről, és a köztársaságról, a csehek és a szlovákok közös államának újjáalapításáról szólt. A csehszlovák kormány 1944. szeptemberében az SZNT-nek küldött tájékoztatójában közölte, hogy az előkészítés alatt álló elnöki dekrétumok egyike a csehszlovák állampolgárságról szól, és majd ennek alapján a magyar és a német nemzetiségű lakosokat megfosztják a csehszlovák állampolgárságtól.

A Szlovák Nemzeti Tanács a Szlovák Nemzeti Felkelés első napjaiban rögtön elkezdte törvényhozói tevékenységét. A SZNT a Törvénytár 1944. évi 1. sz. rendelete alapján Szlovákia területén egyedüli törvényhozói, kormányzói és végrehajtói jogkörrel bíró testületté vált.⁵

Annak ellenére, hogy a közép-európai térségben a nemzetiségek helyzete a legfontosabb kérdések egyikévé lett, és Szlovákia lakosságának etnikai összetétele heterogén képet mutatott a hazai szlovák ellenállási mozgalom politikai vezetői a második világháború végének előestéjén még nem rendelkeztek egységes koncepcióval a kisebbségi kérdés megoldását illetően. A SZNT a magyar és a német kisebbségre vonatkozó álláspontját a Szlovák Nemzeti Felkelés ideje alatt, vagyis olyan időszakban kezdte el kialakítani, amikor a nemzetiségek kérdéskörét illetően adekvát megoldások kidolgozására, sem alkalmazására nem volt mód. A feladatok fontossági sorrendjét a felkelés területén mindenekelőtt az események alakulása diktálta, ami nem zárta ki azt, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács, a Szlovák Kommunista Párt (SZKP), illetőleg a polgári blokk vezetése kétségbe vonta volna a kisebbségek létezését.

A SZNT által 1944. szeptember elsején kiadott Törvénytár 1944/4. számú rendelete azonnal hatállyal feloszlatta a Magyar Nemzeti Pártot és annak szervezeteit.⁶ 1944. október 6-án szintén a SZNT által kiadott Törvénytár 1944/6. sz. rendelete alapján csak azok a magyar tanítási nyelvű népiskolák működtek, melyeket még 1938. október 6. előtt alapítottak. Minden más magyar nyelvű oktatási intézményt megszüntettek. A 2. számú paragrafus pedig megtiltotta a magyar nyelvű istentiszteleteket az államilag elfogadott vagy nyilvántartott egyházak minden olyan felekezete számára, ahol a magyar nyelvű istentisztelet 1938. október 6-a után vezették be.⁷ Szlovákia németek által megszállt részén és a felkelés területén lehetetlenné vált a Szlovák Nemzeti Tanács említett rendeleteinek végrehajtása, erre csak 1945-től, a Vörös Hadsereg előrenyomulása után került sor.

Az 1945-ös év elején a felszabadított területeken átvették a hatalmat a szlovák nemzeti szervek - a Szlovák Nemzeti Tanács, később pedig a Megbízotti Testület. 1945. február 4-án jelent meg a sajtóban a Szlovák Nemzeti Tanács Manifesztuma,⁸ melynek alapján azoknak a magyaroknak (ún. anyásoknak), akik a budapesti kormány biztatására 1938. után telepedtek le Szlovákiában vissza kellett térniük előző, magyarországi lakhelyükre. A magyar kisebbség nagy részének a státusza attól függött, hogy miként viszonyult a újjáalakult Csehszlovák Köztársasághoz. A Manifesztum minden elmagyarosított szlovák számára lehetővé tette, hogy integrálódjon a szlovák nemzetbe.

Az SZNT (elnökségének) első rendelkezései a felszabadult területeken nem sújtották a magyar kisebbséget, mint egységet. Meglehetősen nyilvánvaló volt (igaz távolról sem érte el a Csehszlovákországban meglévő németellenesség mértékét), de nem állíthatjuk, hogy a szlovákság új politikai képviselői a Kassai Kormány Program elfogadását megelőző időszak korlátozó intézkedéseit a magyar kisebbséggel szemben szántsándékkal a kollektív bűnösség elve alapján alkalmazták. Ez a hozzáállás az oktatásban is megmutatkozott. 1945. májusáig a szlovák hatóságok biztosítani akarták, hogy a dél-szlovákiai területeken a magyar nemzetiségű gyermekek számára legalább a népiskolákban tegyék

lehetővé az anyanyelvi oktatást. O. Pavlik, a SZNT Oktatási Megbízottjának a helyettese a Pravda szerkesztőjének azt nyilatkozta, hogy a múltban az iskolákban folyó oktatás a nemzeti elnyomásnak alkalmas eszköze volt. Dél-Szlovákiára vonatkozóan a SzNT Oktatási Megbízottja kijelentette, hogy a Megbízotti Testület osztja azt a nézetet, hogy a magyar nemzetiségű gyerekek legalább az alapfokú műveltséget anyanyelvükön szerezzék meg. Kihangsúlyozta azonban, „nem fogjuk túrni a magyar iskolákban a számunkra idegen ellenséges szellemiséget... meg fogjuk akadályozni a korábbi hungarizmus és revizionizmus térnyerését.”⁹

A magyar iskolákban az oktatás valójában a SzNT 1944. szeptember 6-án kelt 6-os számú rendelete alapján folyt. A SzNT Oktatási Megbízottjának 1945. március 7-én kiadott körlevele utasítások formájában tartalmazta és szabta meg a visszacapott területek nemzetiségi oktatásának megszervezését, valamint a beíratások menetét.¹⁰ A SzNT Oktatási Megbízottjának 1945. március 5-i végzése alapján Dél-Szlovákiában 15 iskolafelügyeleti körzet működött (Pozsony III, Galánta, Komárom, Kassa I, Kassa III, Léva, Losonc, Csap, Érsekújvár I, Érsekújvár II, Rimaszombat I, Rimaszombat II, Rozsnyó, Szobránc, Ipolyság) azzal a feladattal, hogy a front elvonulása után azonnal megszervezzék az oktatást. Első lépésként az új beíratásokat tűztök ki, előbb a szlovák, majd a magyar tannyelvű iskolákban. A beíratásoknak a „szlovák gyermekek a szlovák, magyart a magyar iskolába” elv alapján kellett lezajlaniuk.¹¹ A körlevél utasításai szerint, a nemzetiség megállapításakor „nem pusztán az döntött, hogy milyen nyelven beszélt a gyermek”, de figyelembe vették „főleg a szülők nyelvét, nemzeti érzületét, s ennek szellemében tiszteletben tartását azon kívánságuknak, hogy milyen iskolába óhajtják íratni gyermeküket”.¹² Azokon a településeken, ahol korábban nem volt szlovák tannyelvű iskola, iskolafelügyelet által megbízott tanítók végezték a beíratást. A körlevél egyben figyelmeztetett arra, hogy az SzNT 1944/6. sz. rendelete értelmében új polgári iskolák nyitására nincs lehetőség, csak népiskolákra, és ez is csak ott volt valószínű, ahol 1938. októbere előtt már ilyen oktatási intézmény működött. Alapvető változást a déli területen fekvő iskolák életében, tekintet nélkül arra, hogy milyen tannyelvűek voltak, az SzNT 1944/5. sz. rendelete hozott, amelynek értelmében minden oktatási-nevelési intézményt, a gyermekmenhelyektől az iskoláig államosított, és pedagógusaik, s egyéb alkalmazottaik állami alkalmazottak lettek.¹³

Azok a tanítók, akik a felszabadulásig Dél-Szlovákia Magyarországhoz csatolt területén oktattak, állami alkalmazásba vételüket kénytelenek voltak kérvényezni. Az illetékes iskolafelügyelet pedig köteles volt igazoltatni „politikai és nemzeti múltjukat” minden olyan település helyi nemzeti bizottságán vagy [közigazgatási bizottság], ahol az illető pedagógus tevékenykedett. A döntés joga, hogy melyik kérvényező legyen ill. ne legyen állami alkalmazott a SzNT Oktatási Megbízottjának jutott, de a pedagógushiányra való tekintettel, pozitív elbírálás és megfelelő ajánlások esetén az illetékes iskolafelügyelet is kinevezhetette a pedagógust. A gyakorlatban azonban az az elv érvényesült, amely szerint az iskolafelügyelet köteles volt „a visszacapott területek tanítóit [addigi helyükről] következetesen áthelyezni, rendszerint a kerület szlováklakta járásába”.¹⁴ A SZNT Oktatási Megbízottja különösen kényes eljárást vezetett be, amikor magyar intézmények igazgatóinak és tanárainak alkalmasságát ítélte meg, ui. a magyar tannyelvű népiskola igazgatói posztjára csak „lojális és demokratikus” gondolkodású magyar nemzetiségű tanár, vagy a magyar nyelvet jól beszélő szlovák tanár kerülhetett. A SzNT Oktatási Megbízottjának 1945. március 10-án kiadott körlevele is tartalmazott oktatással kapcsolatos utasításokat Dél-Szlovákiára vonatkozóan, de ez lényegében csak a korábbi rendelkezések tartalmát bővítette.

Az oktatás szervezésével párhuzamosan a SZNT Oktatási Megbízottja igyekezett, minden egyes oktatási intézményben változtatni a oktatás tartalmi részén is. Már az 1945. március 19-én kiadott 14. sz. körlevél is tartalmazta a népiskolák tantervének a módosításait. Eszmei irányelvként jelölték meg a következő mondatot is: „a nacionalizmus és fasizmus bátyáit ostromló győzelmes Vörös Hadsereg és Csehszlovák hadtest nyomában kell haladnia a tanárok seregének, hogy megsemmisítsék a náci erkölcs fertőit”.¹⁵ A népiskoláknak feladatul adták, hogy a „népi” demokrácia szellemében, a Szovjetunióhoz való hűséges elkötelezettségre neveljék a gyerekeket. A körlevél külön tekintettel ügyelt arra, hogy a megjelölt irányelvek a magyar nyelven oktató iskolákra is vonatkozzanak.

A SzNT 1944/6. sz. rendeletével összhangban végezte tevékenységét a SZNT Küldöttsége a felszabadított területeken is. Losonc városába akreditált Megbízotti Testület 1945. február 25-én elrendelte, hogy a magyar nemzetiségű gyermekek számára magyar nyelven oktató népiskolákat nyissanak, azzal a feltétellel, hogy „Magyarországról kihelyezett tanárok nem taníthatnak bennük”.¹⁶ A magyar nemzetiségű tanárok közül, a delegáció utasításai szerint, csak az taníthatott, aki nem volt ellenséges a szlovák nemzettel szemben és demokratikusan viszonyult a Csehszlovák Köztársasághoz.

Világos, hogy mai szemmel nézve, a legfelsőbb szlovák vezetés eljárását több szempontból is negatívan

értékelhetjük, ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy 1945. elejétől azt a célt követte, hogy a magyar nemzetiségű gyermekek számára a népiskolákban biztosítsa az anyanyelvi oktatást.

Lényeges, s egyben meghatározó döntéseket a magyar kérdéssel kapcsolatosan Moszkvában, Londonban, majd a felszabadulást követően Prágában a szlovák politika befolyásától függetlenül hoztak meg. A szlovák ellenállás képviselőinek nem volt közvetlen hatásuk olyan politikai koncepciók kialakítására sem, melyek Csehszlovákia restaurációjára vonatkoztak. Például, amikor 1945. március 22-től 29-ig a CSKP, a szociáldemokrata párt, nemzetiszocialista párt és néppárt képviselői Csehszlovákia moszkvai nagykövetségén a háború utáni első kormány leendő összetételéről és programjáról tárgyaltak, a Szlovák Nemzeti Tanács képviselőit csak a VI. fejezet megvitatására hívták meg, amelyben a szlovákok Csehszlovákián belüli státusa, csehek és szlovákok egymáshoz való viszonya volt lefektetve. A szlovák politikai képviselőlet figyelme csak arra irányult, hogy elérjék a szlovákság önálló nemzetként való elismerését és egyenrangúságát a cseh nemzettel. A magyar (s ugyanúgy a német) kérdés megoldására vonatkozó koncepciókat - melyeket a cseh politika vezetés erői nyújtottak be a leendő kormány program megtárgyalásakor - elfogadták, s azokkal egyetértettek. Tény, hogy az egyes politikai csoportok elképzelései e kérdést illetően kezdetben eltérőek voltak, igaz soha sem képeztek politikai ellentéteket vagy vitákat, ellenkezőleg inkább a kölcsönös kompromisszumokhoz szükséges egyesítő platformmá váltak.

A cseh pártok képviselőinek tapasztalatai szerint a nemzetiségek jelentősen hozzájárultak az előző Csehszlovák Állam széthullásához, és az egyeztetések során azt a koncepciót fogadták el, amely Csehszlovákiát, mint a csehek és szlovákok közös államát kívánta újra létrehozni, egyéb, nem szláv nemzetiségek jelenléte nélkül. Ennek a szándéknak a megvalósítása a nem szláv nemzetiségű lakosság létszámának radikális csökkentését tételezte fel, tehát az új csehszlovák politika alapvető célja az lett, hogy a két legnépesebb, a magyar és a német nemzetiségnek minél több képviselőjét költöztesse, telepítse át a határon túlra. Az új kormány programja, amit elfogadásának helyszínéről Kassai Kormányprogramnak neveztek, a kollektív bűnösség elvéből indult ki, mind a magyarok, mind a németek esetében.

A kormány 1945. áprilisi Kassára helyezése után beindították a kormányprogram átfogó propagandáját. A vezető politikusok nyilvános szerepléseik során mind gyakrabban és hangsúlyosabban fejezték ki azt a véleményüket, miszerint a magyarok nem alkalmasak az együttélésre, így szükséges a kitelepítésük. Az 1945. február 4-i Manifesztumban foglaltak alapján V. Široký kijelentette, hogy a „kommunista pártnak pillanatnyilag nem érdeke magyar nemzetiségű tagokkal bővíteni sorait, sokkal inkább az, hogy mielőbb a határ túloldalán tudja őket.”¹⁷ A szlovák közéletet elborította a főként magyarelles nacionalizmus hulláma.

Az újjáalakult köztársaság kormányának első programja társadalompolitikai gazdasági és szociális téren (8.-11. fejezet) sújtotta a magyar és német kisebbséget. A hatalom a kisebbségekkel szembeni politikájának főbb vonalait a nyolcadik fejezet jelölte ki. A program nem rögzített semmit a csehszlovák politika eredeti „végleges megoldást” célzó szándékából a nem szláv kisebbségeket illetően, de a korabeli nemzetközi helyzetet figyelembe véve, erre nem is volt lehetőség. A KKP deklarálta, hogy a magyar és német kisebbséget megfosztják csehszlovák állampolgárságuktól, ám kérhetik honosításukat Csehszlovákiában azzal a feltétellel, hogy minden kérelem egyéni elbírálásának a joga az állami szervek hatáskörébe tartozik.¹⁸ Kivételt képeztek az antifasiszták, akiknek az állampolgárságukat csak meg kellett erősíteniük.

A magyar és a német kisebbség oktatásának-művelődésének kérdéskörével a XV. fejezet foglalkozott, amely leszögezte, hogy a köztársaság egész területén további intézkedésig a német kisebbség minden tanintézményét bezárják.¹⁹ A magyar kisebbség iskoláival kapcsolatosan érdemes megfigyelni a különbséget az eredeti tervezet és a végleges forma között. Míg a tervezet a magyar nemzetiség iskoláinak bezárását egyáltalán nem említi,²⁰ az elfogadott program XV. fejezete leszögezi, hogy a szlovák városokban található magyar nyelvű oktatási intézményeket bezárják, nem tesz azonban említést a másutt működő ilyen intézményekről.²¹ Ez nyilván azért történhetett meg, mert Szlovákiában ekkor már érvényben volt a SzNT 1944. szeptember 6-i rendelete, s ennek semmissé tétele a szlovák vezetés szerveinek hatáskörébe tartozott. A magyar tanítási nyelvű népiskolák jelentős többsége viszont falvakban és községekben működött, mivel a magyar lakosság zöme vidéken élt.

Bár a Kassai Kormányprogram politikai dokumentum volt, és a SzNT rendeletei ez időtájt törvényerővel bírtak, fel kell hívni a figyelmet a magyar kisebbség oktatásával kapcsolatban a kihirdetett kormányprogram és a Szlovák Nemzeti Tanács már említett, 1944-es szeptemberi rendelete között jelenlévő ellentmondásokra. A kormány programja kizárólag a városi iskolák bezárásáról beszélt, de nem

korlátozta a vidéki oktatást. Az SzNT 1944/6-os számú rendelete is lehetővé tette az anyanyelven folyó oktatást a népiskolákban, azonban a működés helyszínét nem határozta meg, ami annyit jelentett, hogy a népiskolákban folyhatott magyar nyelvű oktatás mind a városokban, mind pedig a falvakban.

A Kassai Kormányprogram elfogadása után a SzNT 1945. május 25-i 44. számú határozata, ill. 99. számú 1945. augusztus 23-i törvénye alapján a magyar nemzetiségű állami és közalkalmazottakat, így a pedagógusokat is elbocsájtották állasukból, mindennemű kártérítés nélkül.²² Az oktatásban csak az oktatási megbízott által javasolt személy maradhatott.

A magyar kérdésre vonatkozót tervezettel összhangban 1945-ben nem nyitottak több magyar oktatási nyelvű népiskolát, sőt 1945 májusában megszüntették a magyar nyelvű oktatást az addig működő iskolákban is.²³ A következő tanévben, 1945/46-ban, a magyar nyelvű oktatást már nem engedélyezték, annak ellenére, hogy a SzNT 1944-ben hozott határozata a magyar nyelvű népiskolák működését nem tiltotta meg, ahogyan a Kassai Kormány Program sem.

A magyar ajkú kisebbség az anyanyelvű oktatást természetesnek tartotta, ui. 1918-ban az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után, az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaságban az iskolaköteles fiatalok magyar nyelven tanulhattak. Erre a tényre utalt Galánta lakosságának a példája is, ui. azokban a községekben, ahol a magyar nemzetiségűek többséget alkottak „biztosítottak voltak a kulturális és demokratikus jogok a magyar nyelven folyó oktatásra anélkül, hogy ez kapcsolatban lett volna a politikával.”²⁴

Egyedüli kivételt képezett ebben az időben a református egyház magyar nyelvű hitoktatása az iskolákban.

96 iskolában szlovák nyelven, 224 iskolában magyar nyelven folyt a református hittan oktatása. A református egyház vezetői szerint a szlovák nyelvű fordítások színvonala nem volt megfelelő a szlovák nyelvű hitoktatóhoz. A református egyház ún. vasárnapi iskolákat is szervezett, melyeknek keretében 18 parókián szlovák nyelven és 118 parókián magyar nyelven folyt az oktatás.²⁵

A csehszlovák állami szervek viszonya a magyar nyelvű oktatáshoz abból az elvből indult ki, hogy a magyar lakosság többsége rövid időn belül úgyis eltűnik a lakosságcsere következtében Szlovákiából. A csehszlovák fél azzal is számolt, hogy megegyezést ellenző hozzáállása bizonyítékul szolgál arra, hogy nem tesz semmilyen engedelményeket a magyar kérdésben és valamilyen formában hatást is gyakorol a magyar diplomáciára. L. Novomeský, oktatási megbízott anyanyelvi oktatásról szóló javaslatát a tárgyalások során tudomásul sem vették.²⁶ A csehszlovák fél Szlovákia területén maradt antifasiszta magyarok számára abban az esetben engedélyezte volna az anyanyelven történő oktatást, ha magyar kérdés Csehszlovákiára nézve előnyösen és megnyugtatóan oldódik meg.

Ebben a szellemben tárgyalt a magyar kérdéstről az SzKP KB elnöksége 1945. június 16-án. A magyar kisebbségről V. Široký tartott beszámolót. A vitában felszólaló L. Novomeský Oktatásügyi Megbízott kérte, hogy foglalkozzanak a magyar nyelvű oktatás kérdésével. V. Široký válaszában kihangsúlyozta, hogy a magyar nyelvű oktatás megvalósítása a kisebbségi politika megkezdését jelentené, amit a kommunista párt nem hajlandó végrehajtani. L. Novomeský javaslatát, mely a “magyar gyerkek magyar nyelvű oktatását kérlemezte a kötelező iskolalátogtási időszakban” elnapolták.²⁷

A Megbízotti Testület ülésén L. Novomeský megállapította, hogy a magyar nemzetiségű fiatalok anyanyelvi oktatása terén nem történt semmilyen előrelépés. Ennek okát abban látták, hogy „a magyar fél rendszeresen visszautasítja a békés és kulturált lakosságcserét, ezért a szlovák oktatási igazgatás nem tehet definitív lépéseket a magyar nyelvű iskolarendszer kiépítésére azon magyar nemzetiségűek számára, kik Szlovákia területén maradnak.”²⁸

Már említettük, hogy a Csehszlovák kormány a magyarok sorsát hasonlóan akarta elrendezni, mint a németekét. A magyar kérdés megoldása a nagyhatalmak érdekeitől függött. A lakosságcsere Prága és Budapest közötti megegyezés révén is létre jöhetett volna, de a kitelepítés kimondottan a győztes nagyhatalmak jogai közé tartozott. A csehszlovák politikusok nem hittek a magyar kormány tárgyalókészségében a lakosságcseréről, ezért reményüket a Potsdami konferenciától várták, abban a hitben, hogy J. V. Stálin ígéreteit betartva nemcsak a németek, hanem a magyarok kitelepítését is kierőszakolja. Amikor 1945 augusztus 3-án J. Masaryk külügyminiszter a csehszlovák kormányt ismertette a konferencia eredményeiről, hogy a németek kitelepítését jóváhagyták, de a magyarokról szó sem volt a csehszlovák fél becsapottnak érezte magát.

Azon a napon, amikor befejeződött a potsdami konferencia (1945. augusztus 2-án) E. Beneš köztársasági

elnök aláírta a 33. számú alkotmány dekrétumot. A dekrétum alapján a magyar kisebbség (a németek is) elveszítette csehszlovák állampolgárságát.²⁹ Míg a kassai kormányprogram politikai dokumentum volt, addig az elnöki dekrétum konkrét törvény formájában megsemmisítette a magyarok és németek jogait.

Azután, hogy a csehszlovák kormány nem tudta megvalósítani a magyarok egyoldalú kitelepítését Szlovákiából új belpolitikai koncepciók kidolgozását kezdte el a magyar kérdés megoldására, mely a csehek és szlovákok állameszméje – a nem szláv nemzetiségek nélküli állam létrehozására épült. Olyan országos határozatok mellett, mint a reszlovakizáció, a magyarok deportálása Csehországba egyéb határozatok sora is létezett, melyek beavatkoztak a gazdasági, kulturális és oktatási életbe. Ezen beavatkozásoknak lett a végeredménye a magyar nyelvű oktatás felszámolása, az egyesületek, kulturális és népművelő intézetek megszüntetése. Mindez tovább folytatható olyan intézkedésekkel, mint a magyar nyelv korlátozott használata a hivatalokban, községek és városok neveinek megváltoztatása, a népbíróságokat érintő intézkedések vagy a belső áttelepítések Szlovákia területén.

Ezt az állapotot emelte ki V. Široký a SZKP KB 1946. március 11-i plenáris ülésén „legfontosabb össznemzeti és állami eseménynek kell tekinteni a magyar kérdés megoldását.... A magyar kérdés végső megoldása komoly jelentőséggel bír a szlovák nemzettudatra, a szlovák nép kulturális és gazdasági fejlődésére, megoldást jelent a magyar szent istváni elmélet és koncepció végső megszüntetésére, melyhez a szlovákia magyarság léte bázist jelentett. A magyar kisebbség kitelepítése lehetőséget ad számunkra, hogy minden energiánkat, melyet a múltban nemzetünk védelmére a magyar revizionizmussal és irredentizmussal szemben fejtettünk ki, most hazánk gyors és hasznos fejlesztésére összpontosítsuk.”³⁰

Az 1946-os év felétől megkezdődött a reszlovakizáció, melynek eredeti célja volt a az elmagyarosított szlovákoknak lehetőséget teremteni az anyanemzethez való visszatérésre. Az események hatásának következtében a reszlovakizáció a magyarokat is érintette, ui. így szerették volna elkerülni a repressziókat. Az egész folyamatot jelentős tények sora határozta meg, mint az államérdek, a magyarság féltelme a kitelepítéstől, a lakosságcsereától és a konfiskációtól.

A SZNT Oktatásügyi Megbízottja azt a javaslatot sürgette, hogy minden érdeklődőt, aki nemzetisége megváltoztatását kéri, előnyben részesítsék, ez főleg a reszlovakizált tanárookra vonatkozott. Azok a pedagógusok, akik pedig reszlovakizáltak, lekerültek a Magyarországra kitelepítendő listájáról. Az 1946. szeptember elsejei oktatási rendelet értelmében szlovák nyelvű iskolákat kellett nyitni Dél-Szlovákia minden településén. Főleg a dél-szlovákiai kerületekben hiányoztak a képezett tanárok, mivel magyar nemzetiségű tanárok nem folytathatták hivatásukat a SzNT 44/145. és 99/145. számú határozata alapján, így 683 tanár kérte nemzetiségének megváltoztatását.³¹ A reszlovakizációs komisszió 1946. augusztus 16-án zajló negyedik ülésén döntöttek azon tanárok kérelméről, akik beszélték a szlovák nyelvet és megfeleltek a reszlovakizációs igényeknek. Az 1946. június 17-i kiáltvány szerint nem magyar nemzetiségűnek tekinthető az a személy, aki az 1930-ban végrehajtott népszámláláskor szlováknak, csehnek, ill. nem szlovák nemzetiségűnek vallotta magát. Továbbá, magyarnak nem volt tekinthető az a személy, aki ugyan a háború végén magyar nemzetiségűnek vallotta magát, de szlovák, cseh vagy egyéb nem szláv származása is volt, azzal a feltétellel, hogy sohasem fejtett ki államellenes tevékenységet, nem volt fasiszta szervezetek tagja és nem segítette a múltban a magyarosító törekvéseket.³² A reszlovakizációs komisszió negyedik ülésén azon tanárok kérelmeit bíralták el előnyösen, aki az elmúlt rendszerben hátrányos megkülönböztetésben részesültek. Az egész akció keretében 217 pedagógus reszlovakizált.³³ De már az említett negyedik ülésen jelezték azt is, hogy minden reszlovakizált pedagógust az eddigi lakhelyéről szlovák vidékre helyeznek át. Ezt az eljárást minden állami és közigazgatási alkalmazottal és a mezőgazdasági intézményekben dolgozókkal szemben is érvényesíteni akarták.

A Megbízotti Testület 1947. október 10-én felszólított minden közpotni állami szervet, hogy magyar nyelvű alkalmazottaikat Dél-Szlovákiából helyezték át szlovák környezetbe még abban az esetben is ha reszlovakizáltak. Az áthelyezettek helyére csak olyanok kerülhettek, akik nem beszélték a magyar nyelvet. Ez a lépés is Dél-Szlovákia szlovák jellegének a megerősítését szolgálta. A déli területekre 700 önként jelentkező szlovák nemzetiségű pedagógust helyeztek és még 300 nőtlen pedagógust. Az 1946/47-es iskolaévben Dél-Szlovákiában 505 iskola kezdte el működését 876 szlovák tannyelvű osztállyal.³⁴ Ugyan a napilapokban optimista cikkek jelentek meg arról, hogy „a sűrű szlovák iskolahálózat...rövid időn belül és örökre visszaadja elnemzetietlenített népünket,”³⁵ az elkövetkezendő időszak eseményei megmutatták, hogy a valódi helyzet lényegesen bonyolultabb volt.

Annak ellenére, hogy a magyar kisebbség jelentős helyet foglalt el a szlovák politika színpadán, a magyar tanítási nyelvű iskolák kérdésével 1945 nyarától semmilyen szinten nem foglalkoztak, sőt az oktatás problémája nem vált semmilyen politikai megbeszélézés, összejövetel témájává sem. Még a két

legnagyobb szlovák politikai párt, a Demokrata Párt és a Szlovák Kommunista Párt sem foglalkozott ezzel a kérdéssel, hasonló hozzáállást tanúsított a „Megbízottak Tanácsa” és a Szlovák Nemzeti Tanács is. A szlovák politika elemei (képviselő-és kormánysszervei) a magyar oktatási kérdést egyformán ítélték meg. Egyes politikai pártok Csehországban illetve Szlovákiában ha negatívan is viszonyultak a magyar nyelvű oktatáshoz, 1948-ban már megfigyelhetőek voltak a változások a magyar kérdéssel kapcsolatban. Az első ilyen határozat, mely változást idézett elő a magyar kisebbség megítélésében, az a magyar nyelvű oktatás újra indításával volt kapcsolatos.

1947 második felétől a nemzetközi események hatására Európa államai geopolitikai elrendezésük alapján két blokkba tömörültek – keletibe és nyugatiba. A Szovjetunió fokozatosan megerősítette hatalmát az általa felszabadított államok területén, melyeket politikailag fokozatosan Moszkva felügyelete alá helyezett. A szovjet kormány elrendelte az „ellentmondásos” kérdések megoldását és a feltételezhető „tűzfészek” felszámolását a maga köré tömörített államok területén. A magyar kisebbség jelenléte Szlovákiában is ilyen „tűzfészeknek” minősült, mert potencióális forrása lehetett egy csehszlovák-magyar konfliktusnak. Fontos szerepet játszott továbbá az a tény is, hogy a Szovjetunió „elhatárolódott” a szláv politikától, mivel ez az irányvonal nem lehetett alapja a kialakuló új államközi blokknak.

A magyarországi parlamenti választások után a kommunista párt lett a legerősebb. A magyar kommunisták megerősítették egyeduralguk helyzetüket a szovjet politika számításai szerint is, és Budapest egyenlő partnerévé vált a győztes és a szláv államoknak. A magyar kommunisták győzelme tágabb értelemben befolyásolta és meg is változtatta Moszkva viszonyát a szlovákia magyar kisebbséggel szemben. A csehszlovák kormány a magyarsággal kapcsolatos vágyai” 1947 második felétől fokozatosan csődöt mondtak.

Lengyelországban 1947 szeptember 21. és 27. között zajló kommunista és munkáspártok ún. Infobüro megalakuló ülésén a magyar küldöttség képviselője Révay J. kritizálta a szlovákiai magyarság hátrányos helyzetét. „Nem tehetjük meg, hogy nem törődünk azzal a ténnyel, hogy nem rendelkeznek polgári jogokkal (iskolák)”³⁶ – hangsúlyozta Révay J. Élesen kritikázta Csehszlovákia kisebbségpolitikáját a magyar küldöttség másik tagja is Farkas M., aki Prága kisebbségi kérdésekhez való hozzáállását a szlovák fasizmus műveként ítélte meg. A CSKP nyomást gyakorolt a csehszlovák társadalomra, hogy minél előbb iktassa ki a művi úton gerjesztett magyarellenés nacionalizmust. Sem az Infobüro kritikája, sem Rákosi M. kijelentései a CSKP kisebbségpolitikájára nem hatottak. A CSKP vezetősége ha fel is fogta Magyarország csatlakozásának a következményeit a szovjet zónához, mégsem szentelt különösebb figyelmet a nemzetiségi kérdésnek, mert lekötötte a hatalom kiépítésének folyamata. A párt vezetősége tudatosította, hogy a magyar kisebbséggel szembeni kitérő politika jelentősen bonyolítja a CSKP belpolitikai helyzetét. A SZKP 1948. február 14-ei ülésén V. Clementis, a külügyminisztérium államtitkára bejelentette, hogy Kassai Kormányprogrammal összhangban, K. Gottwald kabinetje nem változtatja meg magyarokkal szembeni kisebbségpolitikáját. A SZKP KB elnöksége az elhangzott jelentés szellemében határozatot fogadott el, melyben feladatul adta a szlovák kommunistáknak, hogy tevékenységeikből a nyilvánosság számára a magyar kisebbség kérdésében az tűnjön ki, hogy semmilyen engedelményeket nem tesznek és semmilyen kisebbségi politikát nem engedélyeznek.³⁷ Ez a határozat válasz volt arra, a Magyarországról érkező hírre, miszerint Csehszlovákiában elismerik a kisebbségek jogait.

A CSKP 1948-as februári „győzelme” után kiépítette abszolút hatalmát a politikai élet minden területén, alapjában véve a kommunista párt diktátumáról volt szó. A hatalmi elitet egy szűk csoport alkotta, mely befolyásolta s egyben irányította a Csehszlovákiában zajló eseményeket. Szovjet minta alapján kiépítette és mint szocialista hatalom új minőségi alapokra helyezte a fiatal generáció komplex nevelését. 1948 februárja után a CSKP irányította az oktatási intézményeket összhangban a párt ideológiájával. 1948. szeptemberében a SZKP mint önálló párt megszűnt, tevékenységét a CSKP területi szerveként folytatta tovább Szlovákiában. A CSKP a demokratikus centralizmus elve alapján működött, mely a valóságban az alacsonyabb szervek teljes alárendeltségét jelentette. A prágai vezetés beavatkozhatott a szlovák társadalmi életbe, figyelmen kívül hagyva a SZKP vezetőségét.

Formálisan Szlovákiában az oktatást az Oktatásügyi Megbízott irányította, de pozíciója csak másodlagos volt, ez elsősorban a megbízott és a prágai székhelyű Oktatási Minisztérium kapcsolatából adódott. Ami gyakorlatban azt jelentte, hogy a megbízott minden intézkedése, kiadványa, határozata és egész tevékenysége a CSKP irányvonalát követte és azt feltétel nélkül teljesítette is.

A kommunista párt Februári Győzelmét az 1948. május elsejei alkotmánytörvény „szentesítette” jogilag. A preambula első bekezdése leszögezte, hogy a csehszlovák nép elhatározta a népi demokrácia kiépítését melynek végső célja a szocializmushoz vezető békés út elvi biztosítása. Ehhez igazodott az oktatási és

nevelési folyamat is, mely összhangot teremtett a tudományos megfigyelések eredményeivel és a népi demokrácia elveivel.

1948. februárja után a kisebbségi magyarság helyzetéről kizárólagosan a Komminusta Párt döntött. Alig telt el egy hónap az alkotmány elfogadása után, amikor K. Gottwald a CSKP KB ülésén bejelentette „Végre, elvtársak, itt a magyar kérdés....magyar kisebbség nálunk. Nem sikerült úgy mint a németekkel. Mi a lakosságcserét is nehézségekkel hajtuk végre. Muszáj végérvényesen több százezer magyar létével számolnunk. Adnunk kell nekik valamilyen jogot, úgymint a lengyeleknek, ukránoknak...de semmilyen politikai pártot, szervezetet, semmilyen státuszt nem engedélyezünk. Valamit adnunk kell hogy békénk legyen tőlük.”³⁸ Az így értelmezett és prezentált koncepció meghatározta a magyarok helyzetét és jövőjét az elkövetkezendő két évtizedben.

A csehszlovák kommunisták nézetét és viszonyát a kisebbségekhez a nemzetközi események erősen befolyásolták. A CSKP vezetésének megbízásából a külügyminisztérium a „magyar kérdés” megoldására tervezetet dolgozott ki. A CSKP KB elnöksége 1948. július 8-án megtárgyalta a magyar kérdést és határozatot fogadott el. A magyar kisebbséghez tartozók rendelkeztek ugyan polgári jogokkal, de kisebbségi státuszukat nem gyakorolhatták, nem alapíthattak és nem szervezettek etnikai alapon politikai pártokat és szervezeteket. A szlovák oktatási intézményekkel párhuzamosa magyar oktatási nyelvű osztályokat nyitottak azzal a feltétellel, hogy a „reszlovakizáltak” gyermekei ezeket az osztályokat nem látogathatják, ők csak szlovák tannyelvű iskolákban tanulhatnak.³⁹

A Kommunista Párt vezetése V. Širokýt bízta meg, hogy rövid időn belül dolgozzon ki egy magyarokra vonatkozó politikai, szervezeti és törvényi javaslatot. Ezt a nagy sietséget a magyar kommunisták befolyása váltotta ki, akik a csehszlovák kommunistákkal folytatott nyílt beszélgetéseken kérték a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetének a megvitatását.

A csehszlovák és a magyar kommunista párt képviselői 1948. július 25-én Pozsonyban (Bratislava)

találkoztak. A tárgyalások egy konkrét aláírt egyezményrel zárultak, melyben a csehszlovák fél tervezetét kibővítették a magyarok kéréseivel, így a magyar kisebbség is megkapta azokat a jogokat, melyek eddig csak a szlovákságot illették meg, természetesen kivételt képeztek afasizta múlttal bírók. A magyarok visszakapták állampolgárságukat, a prágai kormány visszavonta konfiskációs rendelkezéseit.⁴⁰ Ez az egyezmény valójában titkos volt, de ez képezte az első politikai párbeszédet a magyar kisebbség helyzetéről. Ez az egyezmény a csehszlovák kommunisták számára szakítást jelentett az eddig folytatott kisebbségi politikával. Az egyezmény végrehajtásának a folyamata és kivitelezése evidens volt, mivel jóváhagyása és aláírása nem a csehszlovák kommunisták igazi meggyőződése alapján történt, hanem külföldi beavatkozás révén. A második világháború után a magyarellenés nacionalizmus főleg Szlovákiában „hódított”. Sokáig az SZKP vezetősége és tagsága, társadalmi szervezetek, államigazgatási alkalmazottak és az átlagpolgárok sem tudtak megszabadulni a magyar nemzetiségű polgárok elleni gyűlöletüktől, előítéletüktől, melyeket főleg a múlt történelmi eseményei befolyásoltak.

Az 1948. július 25-i egyezmény után a CSKP megbízta a szlovák szerveket a magyar kérdés a komplex megvitatásával. A SZKP KB ezzel a kérdéssel 1948. szeptember 27-28-án foglalkozott. A magyar kérdéssel kapcsolatos határozott változások okainak magyarázata V. Široký és G. Husák beszédeiben is megtalálható. Az ő fellépésük is világosan igazolta, hogy a magyar kisebbség helyzetének megítélését a nemzetközi események befolyásolták, elsősorban a világ két nagyhatalmi blokkra való szakadása, melyben Csehszlovákia és Magyarország is ugyanazon táborba tagolódtak be. További tényként szolgált, hogy Magyarország a kommunisták parlamenti győzelme után a szocializmus építésének útjára lépett. V. Široký hangsúlyozta „nem volt kétség, hogy Magyarország, mely a demokrácia, béke és szocializmus táborába tartozik...végre és határozottan a szocializmus útjára lépett”, ezért a CSKP tovább folytatja „a fő irányvonalát vele szemben: úgy rendezni a két állam közötti kapcsolatot, hogy a béke és szocialista front megerősödjék.”⁴¹ Egyes felszólalások rámutattak arra a tényre, hogy a kommunisták soraiban léteztek és elhangzottak „tisztázatlan” nézetek is. pl. O. Klokočka nézetei is ide tartoztak, aki a kommunisták magyar kisebbségről alkotott véleményét a következő megállapítással védelmezte „a marxista elmélet igazságos volt, így mondták a Szovjetunióban is. Azt mondták nekünk, hogy maga Sztálin elvtárs mondta, hogy a német kisebbséget ki kell telepíteni, hogy ne legyen velük a jövőben gondunk. Kétségtelen, hogy a legjobb megoldás az lenne, ha a magyarokat is kitelepíthetnénk. A mi érdekünk az volt, hogy itt magyar kisebbség ne legyen. Ha ezek a magyarok itt maradnak, megint gondjaink lesznek, és miért éljenek Csehszlovákiában magyarok, ha szomszédunk a Magyar Szocialista Köztársaság. Én tudom, hogy a magyar elvtársakkal együtt tudnánk működni, nos ez nem egy egyszerű probléma..”⁴²

A Központi Bizottság határozatban jóváhagyta V. Široký és G. Husák beszámolóit a magyar kérdés konkrét rendezéséről, melynek az az álláspont is része volt, hogy a magyar kisebbséghez tartozók gyerekei anyanyelven szerezhessenek végzettséget. Az SZKP KB beleegyezett abba, hogy azokat a magyar kisebbséghez tartozó személyeket, akiket nem vádoltak meg államellenes tevékenységgel, állampolgárságot kaphatnak, gyakorolhatják a polgári és demokratikus jogukat, sőt lehetőséget kell teremteni a teljes nemzeti, gazdasági és kulturális fejlődésre is. Minden egyes szervének feladatul adta, hogy „megszüntessék a bizalmatlanságot és az előítéleteket a szlovák és a magyar dolgozók között, harcoljanak a sovinizta és nacionalista túlkapások ellen és erősítsék az együttműködést a szlovák és a magyar dolgozók között”.⁴³

A magyar kisebbség egyenrangúvá tételének döntő feltétele lett az állampolgárság visszaadása Csehszlovákiában. A kormány és a pártszervezet 1948 szeptember 30-i határozata alapján, azok a magyar nemzetiségű személyek, akik 1938 november elsejéig Csehszlovákiában állandó lakhellyel rendelkeztek és csehszlovák állampolgárok voltak egyedi törvény alapján visszakapták állampolgárságukat, ha nem követtek el államellenes tevékenységet a „népi demokráciával” szemben.⁴⁴

Még ugyanazon a napon a Megbízotti Testületet, elnöke G. Husák értesítte a készülő intézkedésről. Bonyolultabb és összetettebb kérdéssé vált, hogy ezt a hirtelen változást miként indokolják meg a szlovák közvélemény előtt. Az osztályelvből kiinduló magyarázat, mellyel a kommunisták megindokolták lépésüket a későbbiekben, pár hónappal a rendszerváltás után még nem jelentette, hogy megértésre talál az emberek és a kommunisták körében. E döntő változásokhoz különböző volt a hozzáállás is. Az oktatásban dolgozókhöz intézet 1948 október 4-i beszédében L. Novomeský, Oktatásügyi Megbízott kiemelte, hogy a megítélt polgári jogok „a mi magyarjaink számára nem lesznek kiindulópontjai a revizionizmusnak és nem lesznek alapjai magyarosító törekvéseknek Dél-Szlovákia szlovák lakosságával szemben. Azért nem beszélünk tudatosan kisebbségi jogokról, hogy ez az értelmezés ne vezessen ahhoz az elképzeléshez, mely szerint azt az állapotot akarjuk megújítani, mely az első bécsi döntés előtt jelezte Szlovákiát”.⁴⁵

A kormány 1948. szeptember 30-i, már említett határozatát október 25-én a Törvénytár 245/1948 számú törvénye kodifikálta. Az említett törvény 1. számú pragrafusának első bekezdése értelmében azon magyar személyek, akiknek az állandó lakhelyük 1938. szeptember elsejéig Csehszlovákia területén volt bejegyezve és csehszlovák állampolgárok voltak megkapták a csehszlovák állampolgárságot, ha 90 napon belül felesküdték a Csehszlovák Köztársaságra.⁴⁶ Csehszlovák állampolgárságot nem kaphattak azok a személyek, akiket állam- és a népi demokratikus rendszer elleni tevékenységgel vádoltak.

A második bekezdés alapján férj, ill. az apa után a feleség, a kiskorú gyermekek is jogosultak voltak a csehszlovák állampolgárságra, abban az esetben, ha teljesítették az első fejezetbe foglaltakat. Tehát a 2. fejezet a magyar nemzetiségű kiskorúakra is vonatkozott.

1948 februárja után fokozatosan megújították a magyarokra vonatkozó alapvető törvényeket is, ilyen volt az anyanyelven történő művelődés joga, de a másik oldalon az oktatás és a nevelés az oktatási intézmények minden szintjén az uralkodó kommunista eszme, a marxizmus-leninizmus jegyében zajlott.

A Törvénytár 95/1948. számú törvénye az egységes iskolrendszerben történő alapvető változásokról, melyet az Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1948. április 21-én fogadott el, a magyar nyelvű oktatásról nem nyilatkozott. Az oktatási törvény meghatározta, hogy Morvaországban, Csehországban, Sziléziában az oktatás nyelve a cseh és Szlovákiában a szlovák.⁴⁷ A 3. számú paragrafus 2. bekezdése igaz tartalmazta, hogy a csehszlovák kormány az oktatási nyelv meghatározásában kivételeket is tehet. Az oktatási törvény a főiskolák, katonai és egyházi iskolákon kívül egész Csehszlovákiában mindegyik iskolatípusra vonatkozott, sőt betagolta őket az egységes oktatási rendszerbe.

A törvény a bevezető határozatban definiálta az ifjúság egységes nevelésének alapelvét az általános és szakiskolákban. Ez a rendelet az összes oktatási és nevelési intézményt az állam felügyelete alá helyezte. A kötelező iskolalátogatást 15 éves korig határozta meg, egységesítette az oktatási rendszert és az oktatási előírásokat egész Csehszlovákiában. A törvény az iskolák számára meghatározta a közös nevelési célt és feladatot. Az oktatás és nevelés közös célja egységes ideológián alapult. Az iskoláknak „nemzetileg és politikailag öntudatos, a hazát odaadón védelmező, a munkásnép és a szocializmus iránti hűséges polgárokat kellett nevelniük”.⁴⁸ Ebben a szellemben oktattak és neveltek a magyar nyelvű oktatási intézményekben is.

Az oktatási folyamat feladatai és küldetése a CSKP 1949 májusban tartott IX. kongresszusán lettek kijelölve, mely továbbá kitűzte a szocialista kulturális forradalom céljait is. Az egész oktatást át kellett

hatnia a marxista-leninista ideológiának és az ideológiai nevelés lett az elsőrendű feladat minden oktatási intézményben tekintet nélkül annak oktatási nyelvére.⁴⁹

Az állampolgárság visszaadása után a magyar kisebbség fokozatosan visszakapta jogait az oktatás, művészet, a kultúra, a lap-és könyvkiadás területein is. Az említett, 1948 szeptember 30-ai kormányülés kitűzte, hogy a magyar nemzetiségű gyerekeknek biztosítani kell a jogot az anyanyelvi oktatáshoz.⁵⁰ Ennek a kormányrendeletnek az alapján kezdék el szervezni Szlovákiában a szlovák oktatási intézmények mellett a magyar nyelvű tagozatokat, majd később az önálló magyar tanítási nyelvű iskolákat.

Annak ellenére, hogy a magyar nemzetiségű fiatal generáció oktatási problémáit csak fokozatosan lehetett megoldani, a gyakorlatban mégis a kezdetektől fogva az egész folyamat meggyorsítására törekedtek. Már 1948. október 12-én az Oktatásügyi és Művészeti Megbízott hivatalában L. Novomeský megbízott, R. Kláček, J. Svetoňa, A. Illeka, J. Hurta, P. Vaneka, J. Mocák oktatási minisztérium vezető hivatalnokai és az intézet többi alkalmazottainak s egyben Dél-Szlovákia összes tanfelügyelőjének részvételével, zajlott le az első tanácskozás melyen a magyar tannyelvű iskolák újraindításának alapvető gyakorlati kérdéseit vitatták meg.⁵¹ Ebben az időben kellett megoldania azt az elsődleges, alapvető kérdést, hogy önálló magyar tanítási nyelvű iskolákat vagy magyar tanítási nyelvű osztályokat hozzanak létre a szlovák iskolákban. Figyelembe véve a teljese kérdés tisztázatlanságát és az anyagi feltételeket, várható volt, hogy az oktatási igazgatás először magyar nyelvű osztályok megnyitása mellett dönt ún. magyar tagozatokat nyit.

Az oktatási, tudományos és művészeti megbízott a magyar tagozatok megnyitásának irányításával R. Kláčekot az elnökség vezetőjét, OM Hivatal koordinációs részlegének előljáróját E. Ottot, a II.számú részleg előljáróját A. Illeket, oktatási központi tanfelügyelőt E. Markovičot, L. Hrnčiar és J. Mocák referenseket bízta meg.⁵²

Az ülésen eldöntötték, hogy magyar tagozatokat azokban a falvakban nyitnak ahol két illetve három osztály működik. További feltételként szabták, hogy a magyar nyelvű oktatásra minimálisan 30 magyar nemzetiségű gyermek jelentkezzen, és a magyar nemzetiségű szülők írásban kérvényezzék igényüket.

Ahogy azt Novomeský, megbízott mondta az Oktatásügyi Megbízotti Hivatal személyi, helyi és szervezési okok miatt a magyar tagozatokat csak folyamatosan tudja megnyitni. A bevezető szervezési munkáknak négy időszakaszban kellett lezajlania. Az ülésen 31 községet határoztak meg, ahol az első fázisban magyar tagozatok nyílnak – a dunaszerdahelyi járásban 8 községben, a somorjai járásban 5 községben, a komáromi és feledincei járásban 4 községben, az ógyallai járásban 3 községben, a párkányi, tornaaljai járásban 2 községben, az érsekújvár járásban, kékkői és rozsnyói járásban 1 községben.⁵³

Az első 14 tagozat 1948. november 11-ig a következő községekben nyílt meg: Andovce – Andód, Chotíne – Hetény (Érsekújvári tanfelügyelőség I.) Somszeg – Vieska, Leľa – Leléd, Trstená na Ostrove – Csallóköznádasd, Trnávka – Csallóköztárnok, Jelka – Jóka (Pozsonyi tanfelügyelőség III.), Čilizská Radvaň – Csilizradvány, Pastúchy – Nyitrapásztó/Csilizpatas, Komoča – Kamocsa (Komáromi tanfelügyelőség). Ezekben a községekben a magyar tagozatok megnyitásával egyidőben 11 szlovák nyelvű osztály szűnt meg.⁵⁴

A OM döntése szerint a szlovák nyelvet a magyar tagozatokon 1. és 2. évfolyamban heti 1 órában, 3.-5. évfolyamban heti 3 órában kellett oktatni. A honismeret órát szlovák nyelven tartották. A OM eredeti szándéka az volt, hogy a magyar tagozatokon szlovák nemzetiségű tanárok tanítsanak, akik tudnak magyarul. Azonban ez a szándék már a tagozatok létrehozásának első szakaszában gyakorlatilag kivitelezhetetlen volt. Ennek menetéről 1948 decemberében L. Mocák beszámolót dolgozott ki L. Novomeský iskolaügyi megbízott számára, melyben megállapította, hogy „a szlovák tanárok magyar osztályokba való kinevezésével nem ért egyet a lakosság”⁵⁵, ezért elálltak eredeti szándékuktól.

A magyar tagozatok létrehozásának első szakasza 1948. december 15-én ért véget. A tervezett 31 helyett 22-t hoztak létre 17 községben.⁵⁶ A magyar tagozatok létrehozásának második szakasza 1949 február végéig tartott. Összesen 79-t hoztak létre 53 községben.⁵⁷ A OM munkatársainak – akiket a tagozatok megalapításának vezetésével bíztak meg – döntése alapján az 1948/1949-es tanév végére ezek megnyitását be kellett fejezni. A következő szakasz kezdetét 1949. szeptember 1-vel⁵⁸ határozták meg. Döntésüket a tanárhiánnyal igazolták, valamint azzal, hogy a tanév alatt nem jó átsorolni a gyerekeket. Rámutattak a magyar nyelvű taneszközök hiányára, valamint arra a tényre, hogy Szlovákia déli kerületeinek tanfelügyelőitől egyetlen konkrét községre vonatkozó javaslatot sem kaptak, amelyben elegendő kérelmező lett volna a magyar tagozat létrehozására.

A felsorolt indokok ésszerűsége és objektív megokolása politikai követelményekre utalt. Erre a tényre mutatott rá, és a magyar tagozat megnyitásának megszakításával (akár rövid időre is) kapcsolatos elégedetlenségét és kétségeit fejezte ki L. Novomeský levelében, melyet az OM II. osztály elnökségén dolgozóknak címzett. „Nem tudom igazán jól,“ említette, „hogy miért szakítjuk meg az akciót. Nem javasolnám, hogy a szünetidőre hagyjuk a bejegyzéseket. Ezt a tervet újra mérlegelni kell. Nekem inkább az az érzésem, hogy állandóan, folyamatosan kell tagozatokat alapítanunk a vitán kívüli helyeken, hogy a problémát minél hamarabb letudhassuk... Minél gyorsabban elérjük a magyar osztályok végleges számát, annál jobb. Nem foglalkozhatunk a végtelenségig a magyar iskolákkal, és ki kell védenünk, hogy a magyar tagozatok létrehozása az itteni magyar kulturális társaságnak, vagy bármely iskolán kívüli szervezetnek a programjába kerüljön“.⁵⁹

Ahogy az a Szlovákia déli kerületeiben dolgozó tanfelügyelők beszámolóiból, - melyeket az Oktatásügyi Megbízottnak küldtek, - kiderül, ebben az időben a magyar lakosság bizalmatlan volt az államszervek új eljárásával szemben. A magyar nemzetiségű lakosok óvatos magatartása az 1945-1948-as évek tapasztalatán alapult. A viszonyokat bonyolította az iskolaügyön belüli helyzet, amely a reszlovakizációval kapcsolatban alakult ki. Ebben az időben a reszlovakizált szülők gyermekeinek szlovák tanítási nyelvű iskolába kellett járniuk. Az OM jelentése alapján Királyhelmece, Verebély, Nagykapos, Zselíz, Szepsi és Rozsnyó járásban lehetetlen volt akár egyetlen magyar tagozatot is nyitni, mivel az említett járások egyes községeiben a reszlovakizáció után minimális számú magyar kisebbséghez tartozó lakos maradt, és a magyar nemzetiségű gyerekek egyetlen tagozatot⁶⁰ sem töltöttek volna meg.

A magyar tagozatok létrehozását a községekben gyakran olyan magyar nemzetiségű lakosok kérelmezték, akiknek nem voltak tanköteles gyerekei. Az OM döntése alapján ez a jog kizárólag csak a 6-15 éves gyerekek szüleit illette meg. A tagozatok létrehozását Dél-Szlovákiában a rossz tájékoztatás is akadályozta. Az ügyre a belügyminisztérium is negatív hatással volt. Olyan esetek is előfordultak, hogy a kérelmezők jogosultságát a magyar tagozatokra a nemzetbiztonság szervei hitelesítették / ellenőrizték. Sok szülő ezért úgy döntött, hogy gyermekét a szlovák osztályban hagyja. Amint azt J. Mocák 1950. májusában az iskolaügy új megbízottjának, E. Sýkorának szóló közleményében tudatta, a magyar iskolaügy megújítása olyan stádiumba jutott, hogy „az iskolaügy kérdése ahelyett, hogy konszolidálná a helyzetet a déli határvidéken, viszályokat szít a magyarok és a szlovákok között“.⁶¹

1949. elején a helyzet olyan stádiumba jutott, hogy az Oktatási Megbízotti Hivatalban a magyar tagozatok létrehozásának második szakasza után a e célra kijelölt komisszióknak össze kellett hívnia a déli kerületek összes tanfelügyelőjét, és ki kellett jelölnie 82 községet, amelyekben fokozatosan megnyitják a magyar tagozatokat.⁶² A tanév végéig ezek száma 154-re, szeptember 1-re pedig 267-re nőtt 146 községben.⁶³ A tanárokat a kommunista párt nevezte ki, illetve az áthelyezésüket is ez a párt javasolta. A magyar tagozatokon dolgozó pedagógiai alkalmazottak többsége - néhány kivételtől eltekintve - nem beszélt szlovákul. Az OM utasítása szerint a magyar tagozatokon a szlovák nyelvet és a honismeretet ilyen esetekben a helyi szlovák iskola tanárának kellett tanítania.⁶⁴

A szlovák-magyar vegyes kerületekben azonban a szlovák tanítási nyelvű iskolákban is voltak gondok. Ebben az időben több olyan gyerek tanult ott, aki a szlovák nyelvet csak törve vagy egyáltalán nem beszélte. Az Oktatásügyi Megbízott ezért átmeneti megoldáshoz folyamodott. Az egyosztályos iskolákban, valamint a szlovák tannyelvű iskolák alaptagozatának 1. és 2. osztályában a tanár a tanítás közben használhatta a magyar nyelvet is. A felsőbb osztályokban a magyar nyelvhasználatot mérsékelni kellett.⁶⁵

Abban az esetben, ha a szülők nem akarták, hogy a gyerekük a magyar tagozatot látogassa, de szerették volna, ha az anyanyelvét is fejleszti, a szlovák tanítási nyelvű osztályokban magyar szakköröket nyitottak. Az 1949/1950-es tanévben 125 szlovák iskolában működött ilyen szakkör.⁶⁶

Az 1949/1950-es tanévben a középiskolákon is elkezdtek magyar tagozatokat létrehozni, és 1950 júniusára hetet hagytak jóvá. Ebben az időben a nemzeti (általános) iskolákon 315 tagozat működött 17.150 diákkal,⁶⁷ akik június 30-án 319 tagozaton tanulhattak.

A magyar tagozatok igényeit figyelembe véve az alapidokumentumok - az osztálynapló, az osztályzói, a bizonyítványok, a szülőknek szóló felhívások, melyek az iskoláról és az iskolalátogatásról szóltak - kétnyelvűen jelentek meg. Az Oktatásügyi Megbízott 1951. március 31-én kiadta a 7783-II/4 sz. határozatot, melynek alapján a magyar tanítási nyelvű intézmények - óvodák, általános iskolák, szakiskolák, gimnáziumok és pedagógiai gimnáziumok - külső falain elhelyezett táblákon két nyelven, szlovákul és magyarul kellett feltüntetni a feliratot. Ugyanez vonatkozott a hivatalos pecsétekre is.⁶⁸

Az átmeneti és helyenként ellentmondó hozzáállás arról tanúskodik, hogy a CSKP és SZKP legfelsőbb

hatalmi szerveiben 1949 elején még nem tisztázták a magyar kérdés megoldását. 1949. február 5-én az SZKP KB vezetőségének ülésén a vitában a 3. programpontra – „Néhány kérdés a magyar nemzetiségű személyek egyenjogúsításáról” – kapcsolatban V. Široký előadta azt a nézetet, amely szerint az iskolaügyi kérdésekben olyan politikát kell alkalmazni, amely az asszimilációhoz⁶⁹ vezet.

Hasonló szándékok alapján értekezett az SZKP KB vezetősége 1949 február 9-én is. V. Široký, az akkori államtitkár, tájékoztatta a jelenlévőket a magyar fél tervezetéről, melyben a Csehszlovákiában élő magyar lakosok helyzetéről érdeklődött. Az érdeklődésük középpontjában többek közt a magyar kisebbség anyanyelven történő oktatásának problémája állt. A csehszlovák kormánnyal megegyezésre akart jutni, és az előnytelen helyzetet tanárcserével megoldani.

V. Široký tájékoztatta az SZKP KB vezetőségét, hogy K. Gottwald a magyar fél javaslatát visszautasította. Azzal érvelt, hogy a csehszlovákiai magyar tanítási nyelvű tagozatok tanárproblémája Csehszlovákia belügye, továbbá a Magyarországról érkező tanárokkal „egész sor probléma keletkezne. Budapestre írnának, tájékoztatnának és hasonlók.”⁷⁰ V. Široký ezért azt javasolta, hogy az SZKP KB vezetősége is negatívan viszonyuljon a javaslatához.

A magyar kisebbségre vonatkozó nézetek megváltoztatása nem volt egyszerű a kommunista párt legfelsőbb szerveiben sem. Csak fokozatosan tisztázódtak az új irányvonalak, melyek a marxista-leninista ideológiát követték..

Rövidítések:

OTMM - Oktatási, Tudományos, Művészeti Megbízott

SZNT - Szlovák Nemzeti Tanács

KKP - Kassai Kormány Program

CSKP - Csehszlovák Kommunista Párt

SZKP - Szlovák Kommunista Párt

KB - Központi Bizottság

OM - Oktatásügyi Megbízott

Jegyzetek:

¹ A szövegben az oktatásügyi megbízott elnevezés van használva.

A megbízotti hivatal elnevezése a hivatalosan a következő képen változott.

25 rokov Slovenských národných orgánov 1943 - 1968, SAS Bratislava, 1973, p. 394 - 398.

1945 - Povereníctvo školstva a osvety (PŠO).

1948 - Povereníctvo školstva, vied a umení (PŠVU).

1953 - Povereníctvo školstva a osvety (PŠO).

1956 - Povereníctvo školstva a kultúry (PŠ a K).

² Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky. Bratislava, 1939, p. 11. Pontosán. 57 897 magyar.

³ Nové slovenské školstvo II. Bratislava. Ministerstvo školstva a národnej osvety 1940, p. 81, 83.

Päť rokov slovenského školstva. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1944, p. 229.

⁴ KLIMEŠ, M. - LESJUK, P. - MALÁ, I. - PREČAN, V. (eds.): Cesta ke květnu. I. Praha : ČSAV, 1968, p.74.

⁵ Sbíerka nariadení SNR 1944 - 1945. Ročník 1944. Čiastka 1, vydaná 5. septembra 1944, p. 1.

- ⁶ Ugyanott, p. 2.
- ⁷ Ugyanott, čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944, p. 3.
- ⁸ Národná obroda, 4. februára 1945, p. 2.
- ⁹ Pravda, 20. februára 1945, p. 2.
- ¹⁰ Úradný vestník. Košice, 14. apríla 1945, č. 3, p. 53. Obežník Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu, č. 2 zo dňa 7. marca 1945.
- ¹¹ I.m., p. 94.
- ¹² I.m., p. 94.
- ¹³ Sbierka nariadení SNR 1944 - 1945. Ročník 1944. Čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944, p. 3.
- ¹⁴ Úradný vestník. Košice, 14. apríla 1945, č. 3. p. 55. Obežník Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu č. 2 zo dňa 7. marca 1945.
- ¹⁵ Ugyanott, p. 68. Obežník Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu č. 14, zo dňa 19. marca 1945.
- ¹⁶ KLIMEŠ, M. - LESJUK, P - MALÁ, I. - PREČAN, V. (eds.): i.m., II., p. 491 - 492.
- ¹⁷ KAPLAN, K.: Pravda o Československu. Praha : Panorama, 1990, p. 93.
- ¹⁸ FALTYS, S. (ed.): Dokumenty moderní doby. Praha : Svoboda, 1978. Košický vládný program, p. 483 - 484.
- ¹⁹ I.m., p. 492.
- ²⁰ KLIMEŠ, M. - LESJUK, P. - MALÁ, I. - PREČAN, V. (eds.): i.m., I., p. 389 - 390. Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků.
- ²¹ FALTYS, S. (ed.): i.m., p. 491 - 492.
- ²² Sbierka nariadení SNR 1944 - 1945. Ročník 1944, čiastka 17, vydaná 7. septembra 1945, p. 144 - 150, nariadenie č. 99, vydané 2. júna 1945, s. 55 - 59, nariadenie č. 44.
- ²³ JABLONICKÝ, J.: Slovensko na prelome. Bratislava : VPL, 1965, p. 405.
- ²⁴ Štátny okresný archív (ŠOKA) Galanta, fond (f.) ONV Galanta, č. 2. 602/45, administratívne. Citované podľa ŠUTAJ, Š.: Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 - 1948. Bratislava : Veda, 1993, p. 42.
- ²⁵ ŠUTAJ, Š.: Maďarská menšina a cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 - 1948. In: Gajdoš, M. - Konečný, S. (ed.): Etnické minority na Slovensku. Košice : SvÚ SAV, 1997, s. 21.
- ²⁶ Ezt a tényt konstatálja JANICS, K.: Roky bez domoviny. Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne 1945 - 1948. Budapest, 1994, p. 131.
- ²⁷ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. ÚV KSS - predsedníctvo, kar. 789, 19. júna 1945.
- ²⁸ Jednotná škola 1945 - 1946. Roč. I, č. 2, p. 83.
- ²⁹ Sbírka zákonu a nařízení republiky Československé. Roč. 1945, čiastka 17, vydaná 17. augusta 1945, p. 57 - 58.
- ³⁰ SNA, f. ÚV KSS - plénum, kar. 1819, 11. marca 1946.
- ³¹ ŠUTAJ, Š.: i.m., 1993, p. 92.
- ³² SNA, f. Povereníctvo vnútra (PV) - sekretariát kar. 79.

-
- ³³ ŠUTAJ, Š.: i.m., 1993, p. 92.
- ³⁴ Národná obroda, 27. septembra 1945, p. 2.
- ³⁵ Jednotná škola 1947 - 1948. roč. III., č. 2., p. 68.
- ³⁶ SNA, f. ÚV KSS - GT, č. 199/1. Citované podľa: BOBÁK, J.: Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1944 - 1948. Martin, 1996, p. 151.
- ³⁷ SNA, f. ÚV KSS - predsedníctvo, kar. 789, 14. januára 1948.
- ³⁸ Archív ÚV KSČ Praha, f. 01, schôdza 27. - 28. novembra 1947. Idézve: KAPLAN, K.: i. m., p. 125. alapján.
- ³⁹ KAPLAN, K.: i. m., p. 126.
- ⁴⁰ I.m. p, 127.
- ⁴¹ SNA, f. ÚV KSS - plénum, kar. 1821, 27. - 28. sepembra 1948.
- ⁴² I.m.
- ⁴³ I.m.
- ⁴⁴ SNA, f. Povereníctvo školstva (PŠ), kar. 91.
- ⁴⁵ Jednotná škola 1948 - 1949. Roč. IV, č. 3 - 4, p. 57.
- ⁴⁶ Sbíerka zákonov republiky Československej. Roč. 1948, čiastka 93, vydaná 17. novembra 1948.
- ⁴⁷ Sbírka zákonu a nařízení republiky Československé. Roč. 1948, čiastka 38, vydaná 10. mája 1948.
- ⁴⁸ I.m.
- ⁴⁹ Kultúrny život, 16. júla 1950, p. 1, 10.
- ⁵⁰ SNA, f. PŠ, kar. 17.
- ⁵¹ I.m., kar. 89.
- ⁵² I.m.
- ⁵³ I.m.
- ⁵⁴ GABZDILOVÁ, S.: Možnosti a problémy vzdelávania v jazyku maďarskom na Slovensku po druhej svetovej vojne do roku 1953. In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 4, p. 619.
- ⁵⁵ SNA, f. PŠ, kar. 91.
- ⁵⁶ I.m.
- ⁵⁷ I.m., kar. 12.
- ⁵⁸ I.m., kar. 91.
- ⁵⁹ I.m.
- ⁶⁰ I.m., kar. 17.
- ⁶¹ I.m.
- ⁶² I.m.

⁶³ I.m., kar. 14.

⁶⁴ I.m., kar. 17.

⁶⁵ I.m.

⁶⁶ SNA, f. ÚV KSS - titkárság, kar. 7, 1950. április 20.

⁶⁷ I.m.

⁶⁸ Školské zvesti 1951, Zošit 10, 1951. május 3., p. 215.

⁶⁹ SNA, f. PŠ, kar. 91.

⁷⁰ SNA, f. ÚV KSS - vezetőség, kar. 790, 1949. február 9.

Výučba maďarského jazyka na Slovensku v rokoch 1944 - 1949 v zrkadle politických a spoločenských zmien

V posledných rokoch druhej svetovej vojne členovia československej exilovej vlády na čele s E. Benešom urobili všetko preto, aby obnovili Československú republiku a súčasne sa zbavili dvoch najväčších menšín - Nemcov a Maďarov. Tieto plány týkajúce sa maďarskej národnostnej menšiny sa celkovo nespĺnili. Úplné vysídlenie a deportácia Maďarov sa neuskutočnila, ale na základe vnútorných dekrétov, zákonov a nariadení boli obyvatelia maďarskej národnosti vytlačení z verejného života na celom území Československa a po strate štátneho občianstva tak zostali „bez domova“. Riešenie menšinových otázok silne ovplyvňovali zahranično-politické udalosti, a tak československé politické vedenie od roku 1948 postupne muselo urobiť ústupky, ktoré sa prejavili nielen vrátením československého štátneho občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, ale aj v oblasti školstva. V krátkom čase sa začalo organizovať vyučovanie v maďarskom jazyku na juhu Slovenska.